

Hanák Katalin

Variációk egy témára

(A gyermekvédelem megújítása)

Írásom a gyermekvédelem megújításáról készített s vitára bocsátott két törvénytervezetre reflektál. Az egyiket (B változat) a Népjóléti Minisztérium Család-, Gyermek- és Ifjúságpolitikai Főosztálya készítette. A másikat (A változat) a Népjóléti Minisztérium tervezetét átdolgozó Deregulációs és Kodifikációs Bizottság.¹

Nem vállalkozom a törvényjavaslat részletes ismertetésére, csupán néhány kérdéskörre térek ki, hozzájuk fűzve némely szociológiai megfontolást, következtetést. A B változat teljes szövegének birtokában egyértelműbben *ki-rajzolódnak a jelentős erények, vívmányok, de a tisztázatlanságok, buktatók is*, mint amikor csak a tervezet egyes részeit olvastam.² Korábbi aggályaim megerősödtek, mindenekelőtt a megvalósításra szánt rövid idővel kapcsolatban. A törvényt 1994. január 1-jén kívánják életbe léptetni (most 1993 nyara van), 1996. január 1-jéig megteremteni a személyes gondoskodás körébe tartozó *kötelező* ellátási formák feltételeit. (63. o.)

A cím

Ezek az időpontok szerfelett bizonytalannak tűnnek egy olyan törvénytervezetnél, amelynek még a címéről is – nem stílárís, hanem érdemi – viták folynak. (1–2. o.)

Íme, a címjavaslatok:

B: Törvénytervezet a gyermekjólétről és a gyermekvédelemről

A: Törvénytervezet a gyermek- és ifjúsági gondoskodásról, valamint a gyámszégekről.

Miért veti el az A variáns a „gyermekjólét” megjelölést? A „gyermekjólét” még sokáig nem beszélhetünk... Magyarországon már 1987-ben a városi gyerekek 30%-át fenyegette az elszegényedés veszélye, ez az arány fokozódik”. (1. o.)

Hogy a „fokozódás” mekkora, arról Gönczöl Katalin³ tanulmányából is képet kaphatunk. A jelenlegi „elszegényedési folyamatok vizsgálata semmi okot nem ad a bizakodásra. *Drámai növekedés zajlott le a szegénységi küszöb alatt élő gyermekek arányában.* (Kiemelés tőlem – H. K.) Miközben az össz-

lakosság körében ugyanannyi a gyermek, mint az 1970-es évek elején, a szegények közötti, korábban harmadnyi részesedésük 41 százalékra emelkedett.”⁴

Míg korábban elsősorban a falusi és az idősebb inaktív népesség tartozott a szegények közé, a mai új-szegénység súlypontja a városi, fiatalabb, a gyakorta aktív foglalkozásúakkal rendelkező családokra helyeződött át.⁵ A fővárosi gyermekvédelemnek jelenleg a szegénység a fő gondja, az, hogy a szűkölködő gyerekeknek, fiataloknak nem tud elég támogatást adni.⁶

A posztkommunista átmenet nehézségeit természetesen jól ismerik a B változat készítői is. Sőt, azért kívánják a gyermekjólétet központi kategóriává emelni, hogy a nehéz átmenet során a „humán erőforrások” minél kevésbé sérüljenek⁷, főként a gyerekeké, a fiataloké.

De hát *megvalósítható-e a gyermekek „jóléte” a családok „jóléte” nélkül, amelyekben nevelkednek?* A kérdést azért is szükséges feltenni, mivel a tervezet (és ebben az A és B variáció közt teljes az összhang) az eddig hiányzó egységes család- és gyermekvédelmet kívánja megteremteni.

A probléma elvezet a társadalom- és szociálpolitika ismert dilemmájához, a *szelektív beavatkozáshoz*, illetve a valamilyen réteg, csoport érdekében alkalmazott *pozitív diszkriminációhoz*. A család- és gyermekvédelemben a pozitív diszkrimináció csak a leghátrányosabb helyzetűeknél érvényesíthető. Mert a „célzott” népességhez tartozik a lakosság nagy többsége: minden kiskorú (0–18 éves) és családja, valamint az önálló életet kezdő 18–24 éves fiatal, főként, ha krízishelyzetbe kerül. Melyik demográfiai (életkori) réteg terhére lehetne a forrásokat átcsoportosítani a cél-populáció javára? *Meg lehet – és kell is – közelíteni a gyermek- és ifjúsági „jólét” kérdését a jövőorientáció, a gyerekekért, a fiatalokért hozott, hozandó áldozatok felől.* A társadalom, illetve a családok, a szülők nagy többsége természetesen jobbá, szebbé szeretné tenni a jövőt hordozók életét, s ezért morális felelősséggel is tartozik. Varázslatra azonban nem képes. A legnagyobb erőfeszítések ellenére sem tudja saját árnyékát átugrani.

Ezzel korántsem mondanám, hogy az adott korlátok, a szűkös mozgástér közepette valamelyest is elégedettek lehetnénk azzal, ami a gyermekek, a fiatalok érdekében – nem a retorika szintjén – történik. De a realitások talaján kell felmérni a lehetőségeket.

Ha figyelembe vesszük, hogy melyek is a gyermekeknek és a családjaiknak nyújtandó ellátások, szolgáltatások – az anyagiaktól kezdve a családi konfliktusok kezeléséhez, feloldásához nyújtandó segítségen át a mentálhigiéniára kiépítendő láncolatáig –, akkor a B variánsból egy nagyon is korszerű „jólét” koncepció rajzolódik ki. A „jólét” ugyanis az anyagi-tárgyi létfeltételeken kívül tartalmazza a „jólétet” is,⁸ például a *lelki épséget, a csorbítatlan emberi jogokat*, az emberi-gyermeki méltóság megőrzését is. A B tervezet ebben az irányban tágítja a „jólét” jelentését, és ez éppenséggel az egyik legnagyobb és megőrzendő érdeme.

A „jólét” – s benne a „jólét” – azonban olyan megvalósítandó, kívánatos, óhajtott cél, amelyre a szövegében utalhat a törvénytervezet is, de amely jelenleg törvényileg nem garantálható. A jóléti társadalmak, országok előbb

teremtették meg a jólét gazdasági alapjait, s csak azután, fokozatosan az ezt szolgáló szociálpolitikai hálózatot. A sorrend nem felcserélhető.

Ezért osztom az A tervezet javaslatát: a „gyermekjólét” elhagyását. (Ennek aztán az a súlyos következménye, hogy a fogalmat – amelyre ellátási struktúrák épülnek – mindenhol „mással” kell felváltani.)

A Kodifikációs Bizottság azt is kifogásolja, hogy a B cím – mindennemű diszkrimináció példás elvetése ellenére – diszkriminációs tartalmakat is sugallhat. Mert a „gyermekjólét” főként a funkcionálisan jól működő családokban nevelkedettekre vonatkozik, a „gyermekvédelem” pedig elsősorban a veszélyeztetett helyzetű és a családból hatósági határozattal kiemelt (gyám-ságba vett) gyerekekre. Márpedig a gyermekjóléti ellátásnak, szolgáltatásnak nemcsak hogy ki kell terjednie a gyermekvédelemben részesülőkre is, hanem kivált a nehéz helyzetű, a többségében sérült, traumatikus élményeket hordozó gyermekek jól-létére szükséges odafigyelni.

Rátérve az A variáns címére, ez sem tűnik pontosnak, célszerűnek. A „gondoskodás” szó csupán a teendők egy részét fedi le, fejezi ki. A legáltalánosabb szinten a valakinek gondját viseli (*care*) jelentésnek felel meg. Igaz, lehet úgy is értelmezni, ahogy az Értelmező Szótár teszi: „ártalmakat megelőző és elhárító, az életkörülmények megjavítására irányuló szervezett társadalmi tevékenység”. Én azonban változatlanul szükségesnek tartom (*explicite*) a *védelem* szó (*protection*) használatát. *Minden gyerek védelmezésre, oltalomra szorul, mert önmagát megvédeni képtelen palánta.* S mint ilyen, áldozatává válhat közönynek, nemtörődomségnek, fizikai, lelki, érzelmi bánatalmazásnak.⁹

Címjavaslatom: Törvénytervezet a gyermek- és ifjúsági gondoskodásról, védelemről.

A gyámiszékekről a címben nem tennék említést. Ez ugyanis csupán az egyik intézménye lenne a tervezett gyermekvédelmi rendszernek.

Még csak a címnél tartunk!

A fogalmi apparátus

Mégis ide kell iktatnunk egy rövid kitérőt a törvénytervezetek fogalmi apparátusáról, annak érdekében, hogy ne kelljen szüntelen felesleges szövegértelmezésekbe belebonyolódunk.

A tervezetek a régi, az államosított – az egyházakat, a karitatív tevékenységeket, a szervezeteket, az intézményeket stb. kiiktató –, hierarchikusan felülről lefelé szervezett, centralizált, rigid gyermekvédelmet egy alulról szerveződő, a társadalom, az egyén lelkiismeretére, felelősségére, szolidaritására apelláló, az egyházakra és mindenféle civil kezdeményezésre építő struktúrával, hálózattal kívánják felváltani. Érthető, hogy a kiürült, lejáratott, ideologikus fogalmak helyett újakat kívánnak használni, a korábban nem létező tevékenységeket megnevezni.

A tervezetek készítői azonban – főként a B-variánséi – mintha a *szómágia* bűvöletének csapdájába estek volna: adjunk mindennek – ha kell, ha nem – más nevet, alkossunk új fogalmakat. Ennek nyomán azonban gyakorta kusza,

csak nehézkes körülírásokkal kifejezhető fogalmak, a nevükből meg nem fejthető intézmények születtek, visszatérő értelmezési zavarokhoz vezetve.

A B tervezet a gyermekvédelmi ellátásokat funkciójuk szerint három kategóriába sorolja: 1. támogató, 2. megelőző, 3. védő ellátások.

Mármost: mindegyik ellátás védő funkciókat is betölt. A támogatónak a megelőzés is a feladata, de a megelőző ellátás sem boldogulhat támogatás nélkül. E kategóriák tehát csak együttesen értelmezhetőek, külön-külön nem lehet ellátási alrendszeret rájuk építeni, ahogy ezt a tervezet teszi.

A B variáns a rossz emlékű hatóság szót a hivattal váltja fel. (Gyámhatóság helyett gyámhivatal.) Ez valóban kellemesebben cseng, mint a hatóság. Ám a hivatalhoz sem tapadnak sokkal jobb, pozitívabb élmények. Sem tradicionálisan (lásd Hamlet monológját a hivatal packázásairól), sem az elmúlt évtizedek, mi több, az utóbbi három év tapasztalásai nyomán. Hogy a szócsere beváltja-e a hozzá fűzött reményeket, ez a hivatal demokratikus, korrekt, célracionális működésétől függ. Az A változat stílusán kevésbé szemérmes: hatóságról, hatósági intézkedésekről beszél, amikor ezekről van szó.

A B tervezet érdeme, hogy a gyermekek védelmezését szolgáló tevékenységnél az önkéntességre, a kooperációra, a választási szabadságra helyezi a hangsúlyt. Vagyis az állam az önkormányzatok és más intézmények révén egy igen gazdag, mindenki ízlését kielégíteni kívánó „étlapot” tár a családok, a gyermekek elé. Ebből a differenciált kínálatból ki-kik kedvére választhat. De amikor már bele kell avatkozni – a gyerek érdekében – a család, a kiskorú életvitelébe, a szülőt vagy a gyermeket erre vagy arra kötelezni kell, akkor már egyáltalán nem biztosított az önkéntesség, a kooperáció. Bárhogy törekedjünk is erre, gyanítható, hogy az érintettek a „kötelezést” kényszerként fogják megélni. A gyermekvédelemben dolgozóknak pedig pontosan tudniuk kell, hogy meddig terjed az önkéntesség tartománya, s hol kezdődik – jogszerűen – a „kell”-é.

Célok – dióhéjban

B: „E törvény célja, hogy a családok képesek legyenek önállóan felnevelni gyermekeiket, a családi gondoskodás hiánya vagy elégtelensége ne veszélyeztesse a gyermekek fejlődését, és megvalósuljon a gyermekek társadalmi egyenlősége”. (1. o. Kiemelés tőlem – H. K.)

Az A tervezet célmeghatározása pontosabb, egyszersmind szélesebb ívű. Megjelöli a 18–24 éves, krízishelyzetben lévő fiatalok és családjuk megfelelő támogatását is. Ami viszont már koncepcionális különbség: a törvény célja, hogy *„korlátozza a hátrányos helyzet újratermelődését, elősegítse a gyermekek esélyegyenlőségének minél teljesebb megvalósítását”*. (1. o. Kiemelés tőlem – H. K.)

Első pillantásra csupán stílusnak látszik az esélyegyenlőségről mondottak közti különbség. Valójában igencsak jelentős a tartalmi eltérés. Mert törvény nem tudja garantálni az esélyegyenlőség érvényesülését. Reálisabb az A változat megközelítése, amikor a hátrányos helyzet korlátozásáról beszél.

Nem tudok – egyes természeti népeken kívül – olyan társadalomról, ame-

lyikben megvalósult volna a felnőttek és a gyerekek számára egyaránt az esélyegyenlőség. A polgári demokratikus társadalmakban biztosított a jogi-alanyi, az állampolgári egyenlőség. A szociokulturális esélyek azonban nagyon is eltérőek.¹⁰

A posztoszocialista országokban az átmenet időszaka nemigen kedvez a társadalmi esélyek közelítésének. Hogy kik lesznek a rendszerváltozás nyertesei és vesztesei, erre valójában mintegy tíz év múlva lehet válaszolni. *Úgy tűnik, hogy összességében két nagy demográfiai-életkori csoport húzza le az átmeneti vesztesek serpenyőjét: a fiataloké és az öregeké.* Egy zsákutcából kiszabadulva, hosszabb távon természetesen szinte mindenki nyertes. Ez azonban nem ad elég vigaszt (perspektívát) azoknak, akiknek az élete most vált különösen nehézé.

Nem véletlen, hogy P. Bourdieu-nek az esélyegyenlőségről írt munkája reneszánszát éli a posztoszocialista országokban.¹¹

A rendszerváltozást követő struktúrában elfoglalt hely sokban attól függ, hogy ki milyen konvertálható jószággal rendelkezik. Bourdieu a konvertálható javak közé sorolja a hatalmi (politikai), a gazdasági (vagyon), a kulturális (magas képzettség, szaktudás), a kapcsolati (előnyös társas kapcsolatok, ismeretség) tőkét. Bármelyik elem birtoklása növeli a kedvező pozíció elfoglalásának esélyeit, hiánya pedig a szociális esélyegyenlőtlenséget súlyosbítja.¹¹ E megközelítés alapján könnyűszerrel „megjósolható”, hogy a rendszerváltozás után – amikor az egész társadalmi struktúra átalakul – azok járnak a legrosszabbul, akik semmilyen konvertálható tőkével, jószággal nem rendelkeznek.¹² Ilyenné válhatnak azok a fiatalok, akik előnytelen szociális helyzetüket nem képesek jó iskolázottsággal, korszerű szakképzettséggel ellensúlyozni. Erre pedig – egyelőre – nagy az esélyük.

A gyermekek imprintingjeiket, létélményeiket, elsődleges mintáikat a családjuktól kapják. Ha a család nagyon szegény (ennek minden járulékos következményével együtt), ha morálisan szétesett stb., akkor e körülmények óhatatlanul hatnak a gyermekekre is. Így, amikor a gyermekek esélyegyenlőségének lehetőségeit latolgatjuk, akkor tudnunk kell, hogy ennek alapját a családokban kell megteremteni. Bárhonnan induljunk is ki, szükségképpen mindig visszajutunk a családokhoz. A létezőkhöz, s nem azokhoz, amelyek ideálként lebegnek a szemünk előtt.

Lehet, hogy a B változatban megjelölt cél, miszerint „a családok képesek legyenek önállóan felnevelni gyermekeiket”, nem normaszövegbe való, ahogy ezt az A variáns készítői állítják. Én ezt mégis meghagynám. Nemcsak az elmúlt évtizedek szűkebb gyermekvédelmi gyakorlata miatt – amely a megelőzésre, a diszfunkcionálisan működő családok rehabilitációjára édeskevés figyelmet fordított –, hanem azért is, mert hosszú időn át az ún. intézményi nevelés (iskolai stb.) hatókörét túlértékelték, a családot alábecsülték. Hogy a gyermek önálló családi felnevelése (A variáns) pusztán módszer lenne (1–2. o.), nem hinném. Amint e változás szerzői sem vélhetik így, különben nem emelnék ki annak a fontosságát, hogy a törvény hatálya kiterjed a gyermekek szüleire, családjára is. (2. o.)

A család egészének támogatására vonatkozó szép, humánus, bölcs elképzelés azonban később nem elég következetesen érvényesül. Nem derül ki,

hogy a veszélyeztetett helyzetű, a gyámságba helyezett gyermekek szüleinek rehabilitációját milyen programcsomaggal kívánják szervezeten elérni. E téren a gyermek gyámjától – ahogy jósolják – sokat várni nem lehet. A gondozásba vett kiskorú és a szülő(k) párhuzamos, együttes rehabilitációja azért is megkülönböztetetten fontos, mivel a családból elkerült gyerek szülővel (szülőkkel) való kapcsolattartásának nagy szerepe van a gyermek fizikai-lelki épségének őrzésében, kötődési készségének, szellemi-érzelmi világának a motiváltságában.¹³

Abban a társadalomban, amelyben nem fordítanak figyelmet a hátrányos helyzet újratermelődésének korlátozására, a kasztszellelem, a rendiség éled újjá, szétmállasztva a demokrácia szövedékét, eltorlaszolva az organikus társadalmi mobilitás csatornáit. A társadalom aljára, peremére szorultak önnön erejükből, eszközök nélkül nem tudnak kitörni a halmozódó hátrányok fogásából. Ezt példázták az ún. „állami gondozott” családok is, ahol generációról generációra öröklődtek azok az okhalmazok, amelyek a gyermekek állami gondozásához vezettek.¹⁴

„A munkásosztály a paradicsomba megy”¹⁵ – majd véle, általa minden dolgozó – szocialista változatának vezérlői igyekeztek Potemkin-díszletekkel eltakarni a valóságot, ami egyre távolabb került a beígért paradicsomtól, az esélyegyenlőségtől is. Az egalitárius délibáb csalóka fényei most is itt kísértenek.¹⁶ Akkor fognak szertefoszlni – ha ez egyáltalán lehetséges –, amikor a társadalom többsége elfogadja, hogy az eltérő erőfeszítések, kockázatok, teljesítmények eltérő jövedelmekkel, pályáival járnak. Ehhez azonban az a tapasztalás is szükséges, hogy diszkriminatív módon senki se legyen elzárva azoktól az eszközöktől (iskolázottság, tudás), amelyek a nagyobb teljesítmény alapjait képezik. Az esélyegyenlőség (amely nem azonos az egalitárizmussal) és a társadalmi igazságosság olyan pozitív értékek, amelyeket nem téveszthetünk soha szem elől, de amelyek csak folyamatként teljeshetnek ki.

A gyermeki jogok

Három nagy fordulatra szeretnék utalni a gyerekek családi, társadalmi helyének, szerepeinek változásában.

1. Hosszú időn át a gyerekeket miniatűr felnőttként kezelték, öltöztették. Gondoljunk csak Velazquez infánsnőire vagy Brueghel parasztyerekeire. A felvilágosodás (Rousseau) nyomán kezd e felfogás változni. Egyre többen mutatnak rá, hogy a gyermek nem a felnőtt miniatűr mása, hanem attól eltérő, sajátos entitás, aki ennek megfelelő ellátást, törődést, bánásmódot igényel. E szemléletváltozásból sarjadt ki a modern pedagógia, gyermekpszichológia és a gyermekgyógyászat is.

Ide tartozik az autoriter (tekintélyelvű) és a nem autoriter¹⁷ szülő, a felnőtt és a gyermek közti intim interakciókra épülő, a gyermek pszichéjére, személyiségére odafigyelő bánásmód kettéválása. Diktatúrákban az előbbi, demokráciákban az utóbbi válik jellemzővé.¹⁸

2. A II. világháború után érdemi változásokat hozott az „önálló” gyermek-

és ifjúsági szubkultúrák megerősödése. Ehhez kétségtelenül hozzájárult az „üzlet” is (öltözködésben, szórakozásban, játékokban stb.), jól pénzelve az általa is gerjesztett szükségletekből.

A kortárs csoportok – akár tetszik, akár nem – társszerzői, formálói lettek a szocializációs folyamatnak, amelyet korábban a szülők, az oktatási és egyéb intézmények tartottak a kezükben.

Ha ehhez hozzávesszük a lakásokba betelepülő „vendég”, a tömegkommunikációs eszközök – főként a televízió – hatását is, sokszereplős és sokszólamú, konfliktusteli drámává válik a szocializáció hajdan áttekinthetőbb kamaradarabja.

3. Korszakos jelentőségű a Gyermek Jogairól szóló, New Yorkban 1989-ben kelt ENSZ-egyezmény, amelyhez 1991-ben (LXIV. törvény) a magyar országgyűlés is csatlakozott.

A tárgyalta törvénytervezetekbe alkotó módon építették be az egyezményben foglalt alapelveket a gyermekek jogairól. E jogok megsértőivel szemben – légyen az egyén, szülő, pedagógus, iskola vagy bármely más intézmény – a törvény szankcióival, erejével lépnek fel. Egy olyan társadalomban, ahol nincsenek igazán mély hagyományai a gyermeki jogok, pl. a gyermek méltósága, személyisége tiszteletének – ennek történeti-szociológiai okait, hátterét most nem firtatnám, mert ez egy külön tanulmányt érdemelne –, fordulópont lehet e törvény.

Idézem az A változatot:

„A helyi önkormányzatok, állami szervek, bíróságok, más szervezetek és intézmények, továbbá magánszemélyek a gyermeket, a fiatal felnőttet érintő munkájuk során kötelesek a gyermek mindenek felett álló érdekét figyelembe venni, kötelesek továbbá a gyermek, a fiatal felnőtt emberi méltósága, személyazonosságára¹⁹ – ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai – tiszteletben tartásával eljárni, és ezen, valamint egyéb, a gyermek és fiatal felnőtt személyéhez fűződő, törvényben elismert jogai érvényesítéséhez védelmet nyújtani.” (7. o.)

A törvény védi a gyermek és a szülő emberi méltóságát, jó hírét, becsületét, véleményalkotási jogát, szólás- és vallásgyakorlásának szabadságát, kisebbségi (etnikai stb.) jogait, tiltja bárminő fizikai-pszichikai erőszak – verés, kegyetlenség, kínzás, megfélemlítés, megalázás – alkalmazását, szigorúan bünteti (a Btk. ide vonatkozó paragrafusainak megfelelően) a nemi erőszakot, a kiskorú megrontását. A gyermeknek joga van tudni minden őt érintő ügyről, kérdésről, és joga van ezekről véleményt nyilvánítani.

A gyermek fizikai bántalmazása, rendszeres verése meglehetősen elterjedt nálunk („A gyerek verve lesz ember”). Rideg, kemény, olykor kegyetlen, brutális, a gyermeket megalázó, megszegyenítő volt sok nevelőotthonban az „állam gyermekeivel” való bánásmód, a javító-nevelő intézetek jelentős részében pedig kifejezetten kriminális – és kriminalizáló – állapotok uralkodtak.²⁰ Örvendetes, hogy egyre nagyobb hangsúlyt kap a gyermekek pszichikai védelme, a pszichikai agresszivitás – megfélemlítés, zsarolás stb. – tilalma. Sajnálatosan a pszichikai agresszió veszélyeiről a szülők, a pedagógusok keveset tudnak, noha ezek is súlyos mentális ártalmakat okozhatnak a gyermeknek.²¹

Az ellátás, a segítség nem tehető függővé a család, a gyerek érdemességétől, illetve érdemtelenségétől – szögezi le a B tervezet (5. o.) Erről az A variáns a következőket mondja: „A B tervezet előkészítői el kívánják választani az érdemességet, mint morális kategóriát a felróhatóságtól, mint jogi kategóriától.” (5. o.) A felróhatóság tényének és mértékének valóban szerepe lehet abban, hogy a család és a gyermek milyen ellátásban részesüljön, de nem lehet feltétele az ellátásnak. Az „érdemesség-érdemtelenség” dichotómia nem pusztán morális ellentétpár, hanem olyan kulcscategória, amely a kora középkor óta végigkísérte a szociális segítségnyújtást, a szegénypolitikát.²² E fölfogásnak egyébként megvolt a pártállami válfaja is. Ha a szocializmusban csak az nem boldogul, aki nem akar, akkor a „nem boldogulók” magukra vessenek a szegénységükért, a deviáns magatartásukért. E szemlélet különös embertelenségét az adta meg, hogy a hatalom, amelynek nagy része volt az anyagi és egyéb létfeltételek, a morál, a devianciák alakulásában, az áldozatokból fabrikált bűnbakot, és őket ültette a szégyenpadra.²³ Ez a szemlélet a szociálpolitika jelenlegi dolgozói körében is föllelhető.²⁴ Ezért is tartom fontosnak, hogy a törvénytervezet mondja ki: a segítségre szorulóknak közt nem lehet különbséget tenni „érdemesség és érdemtelenség” szerint.

Ez egyben beletorkollik a prevenciós stratégiába. Amennyiben az „érdemtelenség” minősítettek („lusták”, „alkoholisták”, „csavargók” stb.) nem kapnak segítséget, „devianciájuk” tovább halmozódik, egyre súlyosabb gondot – valóságos és eszmei költséget – okozva a társadalomnak.

A devianciaelméletek egyik releváns vonulatának, az úgynevezett minősítő iskolának (labelling theory) a képviselői nem azt vizsgálják, hogy egyes emberek miért követnek el kisebb-nagyobb deviáns cselekedeteket, hanem a formális és informális (család, szomszédság stb.) szociális kontrollintézmények mechanizmusát tárják fel, amelyek nemritkán a pusztán „másságot” is devianciaként minősítik.²⁵ A minősítés elindít egy nehezen visszafordítható – vagy visszafordíthatatlan – folyamatot. A címkézés a stigmatizációba, a degradálásba, a kirekesztésbe torkollik. E procedúra alanya végül – ha eltorlaszolja előtte a kitörés ösvényeit – előbb-utóbb azonosul a deviáns szereppel, és megindul a deviáns karrier kiteljesedése útján. Különösképp érvényes ez az identitásukat kereső kamaszokra, fiatalokra.

Óriási felelősség hárul tehát azokra – a család- és gyermekvédelem ilyen érzékeny terep –, akik közvetlenül emberi sorsok felett rendelkeznek. Felemelhetnek és a mélybe taszíthatnak életeket.

Mindkét törvénytervezet példásan kiáll mindennemű diszkrimináció elvetése mellett. Az A variáns készítői gondosan kiszűrték azokat a félreérthető megfogalmazásokat is, amelyek felületen minősítésre készíthetnek vagy stigmatizáló színezetűek. (Ilyen például az „antiszociális magatartás”).

„Az ellátás nem használható fel a gyermek, illetve családja nemzeti, vallási, politikai vagy egyéb kulturális értékeinek befolyásolására. – A jogosult igényelheti, hogy hozzájuthasson olyan ellátásokhoz, amelyek mentesek a nemzeti, vallási vagy politikai meggyőződés szerinti megkülönböztetéstől.” (B variáns, 6. o.)

Ezen elvek törvénybe foglalása kardinális szerepű. Alkalmasint nem a törvény feladata annak a kibontása, hogy az elvek miként realizálódjanak az

egyházak, alapítványok által fenntartott intézményekben. Nem feltételezhető, hogy bármelyik egyház becsapná a szükségét szenvedő, a krízishelyzetbe került szülő, gyermek orra előtt az irgalom kapuit, mégis a kérdés tisztázásra szorul.

Az A tervezet készítői méltán tartják változatlanul szükségesnek a szülő jogairól és kötelezettségeiről szóló paragrafus beiktatását (11. o.), ha a szülő felügyeleti jogai szünetelnek. Mi több, indokoltnak látnám a családban élő gyerekek esetében is a szülői jogok és kötelezettségek összefoglalását, mivel egyáltalán nem magától értetődő, hogy a szülők, a családok könnyen el- és befogadják a törvény – például a gyermeki jogokra vonatkozó – elveit.

Viszont az A javaslattal ellentétben nemcsak a pszichés fejlődési zavarokkal küszködő fiataloknak van joga a mentálhigiéniai ellátásra (11. o.), hanem – ahogy a B változat javasolja – e szolgáltatást ennél szélesebb körre ajánlatos kiterjeszteni. A korszerű mentálhigiénének ugyanis nemcsak terápiás, hanem prevenció funkciója is van.²⁶

Szerkesztési kérdés – de nemcsak az –, hogy a gyermeki jogok felett őrködő szak-ombudsman választásáról szóló törvényjavaslat a fejezet élére – s ne a végére – kerüljön. Működése ugyanis a gyermeki jogok védelmének egyik legfontosabb biztosítója.

A veszélyeztetett helyzet és a speciális védelem

Az egyszerűség kedvéért a régi, a „hagyományos” fogalmakat használom, annak érdekében, hogy ne kelljen szüntelen értelmezési bonyodalmakkal bajlódni.

Amivel a régi szisztéma végképp nem boldogult, az a veszélyeztetett helyzet elhárítása volt. Ennek következtében emelkedett a veszélyeztetettek száma, amelyet megalapozott becslések a hivatalos adatoktól eltérően 1988-ban 300 ezerre tettek.²⁷ Azóta a helyzet tovább romlott.

A tervek szerint a települési önkormányzatoknak kell biztosítaniuk – mindenki számára – a különböző gyermekellátásokat és szolgáltatásokat, a dologiakat és a személyeseket egyaránt. Ez szolgálja – fűzném hozzá nagyobb nyomatékkal – a különböző típusú lehetséges bajok jelentkezésének, halmozódásának megelőzését is. E feladatsor olyan szakapparátus kiépítését követelné, amilyenre az önkormányzatok belátható időn belül nem képesek. Többek között azért sem, mivel a (30 000 főnél) nagyobb településeken sem lehet a mindenkire eljutó szociálmunkás-hálózatot megszervezni: nincs és közelesem nem lesz ennyi képzett szociális munkás. Nélkülük viszont nehéz „észlelni”, hogy a családok, a gyerekek milyen fajta szakellátásra szorulnak. Akárcsak korábban, a „bajok észlelésének” mechanizmusát most sem tartom megoldottnak, a színvonalasabb, profibb oktatási (iskolai) gyermekvédelmi lánc kialakításával sem. Márpedig „észlelők” nélkül bajos a gyerek veszélyeztetését – ennek típusait – feltárni.

A B változatban a veszélyeztetés elhárításánál nem szerepelnek a védő-óvó intézkedések. A mögöttük meghúzódó, csekély hatású tevékenységgel volt

baj, nem az elnevezéssel. Ezért értek egyet azzal, hogy az A variáns használja e kategóriát.

A védő-óvó intézkedések alkalmazása (A tervezet, 23–24. o.) a települési önkormányzat jegyzőjének a szociális alapellátással kapcsolatos hatósági feladatai közé tartozik. Ezen intézkedésekre akkor kerül sor, ha a szülő a maga erejéből nem tudja vagy nem akarja elhárítani a veszélyeztetés okait, de még adottak annak a feltételei, hogy a veszélyeztetés a családi környezetben megszüntethető. A családból való kiemelés csak akkor következhet be, ha a védő-óvó intézkedések eredménytelenek maradtak. Ebben sok novum nincs. Előrelépést a sokrétűbb védő-óvó intézkedések hozhatnak, valamint azok az ideiglenes elhelyezési formák, amelyek még nem járnak a szülői felügyelői jog szüneteltetésével.

A tervezetek körültekintően foglalkoznak azokkal az előre nem látható krízishelyzetekkel, amikor a szokásos lépcsőket kihagyva, azonnal oltalomba kell venni a kiskorút.

A gyermek ideiglenes ellátását (elhelyezését) tárgyaló paragrafusok a kodifikációs bizottság sűrű megjegyzései, korrekciói, változtatási javaslatai ellenére sem egyértelműek, nehéz eligazodni az ideiglenes hatályú elhelyezési formák útvesztőiben (25–27. o.), noha az intenciók világosak: a törvényes eljárások szigorú betartása. Ez sem kevés!

A gyermekvédelmi gyámság

A gyámhatóság rendelheti el „végső” védelmi eszközként, a törvény szabályai szerint a gyámságot, ha a gyermek nem maradhat a családjában, vagy ha nincs családja (szülei elhaltak). A gyámságba vettek szüleinek jogait felüggesztik, helyükbe lép – remélhetőleg meghatározatlan ideig – a kirendelt gyám.

A gyámhatósági határozat kijelöli a gyámot, meghatározza a gondozás helyét, kötelezi a gyámot a gyermek gondozására, nevelésére, törvényes képviselőtére, esetenként a kiskorú vagyonának kezelésére.

Ki lehet, legyen a gyám? Ennek jogi feltételei gondosan kidolgozottak, ezzel nem is foglalkoznék. A gyám és a gondozó személye nem feltétlenül esik egybe, de a tervezetekből az olvasható ki, hogy erre erős a törekvés. A nevelőszülőknek, a gyermekotthon vezetőjének vagy munkatársának gyámságával kapcsolatban több fenntartásom van, főként ha a gyám a gyerek vagyonának kezelője is (és gyarapítója kell hogy legyen). Kipróbálás nélkül egy ilyen horderejű dologban nem célszerű dönteni. Semmiképp nem folyhat a kiskorú rovására a kísérlet. A legkevesebb, hogy törvényben kell garantálni: ha a hatóság (hivatal) nem jól választotta ki a vagyont is kezelő gyámot, az rosszul sáfárkodott a rábízott értékkel (ez megeshet szigorú ellenőrzés mellett is), akkor az államnak kell állnia a cseht. Mégpedig kamatos kamattal.

A javaslattól eltérően (42–45. o.) – a lehetséges diszkrimináció elkerülése végett is – egységesen a gyermekotthon – esetleg gyermek- és ifjúsági otthon – elnevezést használnám minden olyan intézménynél, amely a szükséghelyzetben levő kiskorúak és szülőjük befogadását szolgálja.²⁸ Ajánlanám vi-

szont, hogy a nevelőotthonról – amelyet az érintettek csak intézetként becéztek – valóban feledkezzünk el. Nem vált be, nem jól vizsgázott. A saját szűkkörű lehetőségeihez képest sem.

Nyilvánvaló, hogy a gyermekvédelmen, a nevelőotthonon nem kérhetjük számon azoknak a makrogazdasági, makrotársadalmi okoknak a megoldását, a családi háttér, környezet zavarait sem, amelyek a gyermekek állami gondozásba vételébe torkolltak. Igaza van Bolla István Károlynak: valóban „nem az ördögien agyafúrt nevelőotthoni káderek alakították ilyenre a helyzetet, tették tönkre a nevelőszülői hálózatot (...), hanem alapvetően társadalmi-gazdasági-ideológiai okok következtében alakult a helyzet olyanná, amilyen.”²⁹ A régi típusú nevelőotthon azonban a konstrukciója (tömeges elhelyezés, zárt világ, a totalitárius intézmények jellemzői stb.) miatt önnön lehetőségeihez képest is gyenge teljesítményt nyújtott. Mindenekelőtt azzal, hogy kevés védelmet adott a gondjára bízottaknak, a családból hozott traumákat újakkal tetézte, nem készítette fel a gondozottakat a majdani önálló életre.

A B változat felsorolja a nevelőotthon új formáit (43. o.):

- a) családi nevelőotthon, legfeljebb nyolc gyerek elhelyezésével, külön épületben, hivatásos gondozókkal;
- b) családi nevelőotthonok telepe;
- c) csoportos nevelőotthon, nyolc-húsz gyerek elhelyezése azonos telephelyen, hivatásos gondozókkal;
- d) intézményi nevelőotthon: húsznál több gyermek elhelyezése azonos telephelyen, hivatásos gondozó személyzettel.

Mikor lehet mindezt létrehozni? Mikor jut elegendő pénz a jóléti országok modelljét követő családi környezet tömeges megvalósítására? Ez az elsőrendű aggályom. Ezt követi az A változaté, amely a fenntartókra bízna, hogy milyen otthontípust részesítenek előnyben (43. o.). Viszont már most meg lehetne kezdeni a monstrum nevelőotthonok, gyermekotthonok olyan átalakítását (ehhez is pénz kell), hogy az a kisebb csoportok „családiasabb” elhelyezését lehetővé tegye.

Amíg korábban – bő húsz éve – a nevelőszülők hálózatának elsorvasztásából származó hátrányokra hívtuk fel a figyelmet, ma inkább arra, hogy a nevelőszülő sem gyogyír.

Ha minden jól megy, stabil kapcsolatot építhet ki a családból kihullott, kitiszított, kiemelt gyerekekkel. Fogódzót adhat abban a sokkos állapotban, amely általában a gondozásbavételt megelőző, majd követő szakasz pszichikus terhelésével, megpróbáltatásaival jár együtt. Tartok tőle, hogy ha a nevelőszülő egyidejűleg öt gyermeket nevelhet, a nevelőszülők – saját gyermekeiket is beszámítva – nyolcat (46. o.), ez a létszám többnyire túl sok ahhoz, hogy a gyermeket az a különleges figyelem, odafigyelés övezze, amelyre oly nagyon szüksége van.

Kétségtelen, hogy az örökbefogadás biztosítja a legkedvezőbb feltételeket a tartós családi környezet és szülő-gyermek viszony megteremtéséhez. Magyarországon – bár számos megfontolás szól ellene – általában még mindig az a szokás, hogy a gyermek nem tud az örökbefogadásáról. (Nem mond ez valamelyest ellent a gyermek jogainak?) Az örökbefogadottak nem csekély

hányada azonban idővel rájön, hogy akiket vér szerinti szüleinek vélt, nem azok. Ha a szülő és a gyermek közötti kapcsolat igen szeretetteljes, gyöngéd, akkor általában a valóságra ráébredő gyermek szeretetét, ragaszkodását, hálaát mélyíti az, hogy az örökbefogadók édes gyermeküként bántak vele. Ha viszont a viszony jelentősebb konfliktusokkal terhelt, akkor könnyen összeomolhat a megszerzett identitás, kivált kamaszkorban, és a gyermek, a fiatal szenvedéllyel veti rá magát a vér szerinti szülő felkutatására, elhidegül az örökbefogadótól.

A vér szerinti szülő – helyesen – nem ismerheti az örökbefogadó személyét és adatait (39. o.). Az örökbefogadótól viszont nem vitatható el az a jog – és erre utalni kellene –, hogy alapinformációi legyenek a gyermek szociális, családi hátteréről. Természetesen ezek közt nem lehetnek olyan adatok, amelyek révén a szülő személye beazonosítható.

A törvény (A változat) kimondja, hogy csak a gyámságba vett gyermek vehető örökbe, pontosan meghatározza, hogy milyen esetben nyilvánítják örökbeadhatónak a gyermeket. A B változatban ez olvasható: „ha a szülő neki felróható módon a gyermekvédelmi gyámság alatt álló gyermekével egy éven át nem tart rendszeres kapcsolatot, továbbá életvitelén, életkörülményein nem változtat, és ezért az átmeneti gyermekvédelmi gyámság eredménytelenül telt el, a gyermeket örökbeadhatóvá kell nyilvánítani” (34. o.).

Súlyos bajoknak kell ott sűrűsödniük, ahol elkerülhetetlen a gyermek gyámságba helyezése. Ezek orvoslására egy évet adni – komolytalan feltétel. Csodák nincsenek. Főként, ha az életkörülményeket – ezek szubkultúrákként jelentősen eltérőek, nem lehet rájuk kivetíteni a középosztályok normáit – is bevonjuk a feltételek körébe. (Ki ad a nyomorúságos szükségállásban meghúzódó szülő(k)nek egy éven belül lakást?) A méltán kifogásolható életvitelen sem lehet általában egy röpke év alatt gyökeresen változtatni (szenvedélybetegségekből kigyógyulni stb.). Egyébként sem lehet azt állítani, hogy „az átmeneti gyermekvédelmi gyámság eredménytelenül telt el”, hiszen a gyermek speciális védelemben részesült.

Az A tervezet korrigálja azt a passzust, miszerint az örökbefogadási „eljárásban a szülő félként nem szerepelhet”. (B változat, 34. o.) Nyilván „fél” ő is: megtámadhatja az örökbefogadási határozatot (A változat 34. o.). Ez emberi, állampolgári joga.

Az igazgatási struktúra

A záró fejezet a gyermekvédelem igazgatásának struktúráját mutatja be, a kormányzati irányítástól kezdve az önkormányzatokon át a gyámszékeig.

Az irányítást a népjóléti miniszter látja el, ő felelős e törvény állami feladatainak összehangolásáért. Munkáját az Országos Családvédelmi és Örökbefogadási Intézet segíti. Nem látható át pontosan, hogy egy önálló – és felállítandó – intézet miképp illeszthető bele a kormányzati irányításba. S miért ezt a nevet kapta, amikor az örökbefogadás, bármily fontos is, csupán töredéke a gyermekvédelmi tevékenységnek? (B tervezet, 47. o.)

Kellő ismeret híján csupán annak a – lehet, megalapozatlan – gyanúmnak

tudok újólag hangot adni, hogy az önkormányzatok az anyagi források szűkössége miatt nem lesznek képesek teljesíteni azokat a minden családra és gyermekekre, fiatalra kiterjedő feladatokat, amelyeket a törvény megszab, előír számukra. Nincs rögzítve a várható költségek mértéke, sem az, hogy ezeket milyen arányban vállalja magára az állam, az önkormányzat, illetve a szolgáltatásokat igénybe vevő család. Amíg ez nem tisztázódik – azzal együtt, hogy mi mibe kerül –, a törvényjavaslat a levegőben lóg.

E nyitott kérdés kapcsán ütközünk bele a posztoszocialista átmeneti korszak egyik legnehezebben feloldható dilemmájába. Az átmenet, a duális rendszer³⁰ – amelyben ott van a szocialista gazdaság masszív öröksége és a piacgazdaság felé nyitás – az emberek vállára súlyos terheket rak. Ezek viselői méltán vélik, érzik úgy, hogy nem kevesebb, hanem több szociálpolitikai ellátásra, szolgáltatásra lenne igényük. Ugyanakkor a Világbank – amelynek szintén „tanulnia” kell(ene) e speciális átmeneti periódus teendőit – a szociális kiadások csökkentését javasolja. Nem azért, mert a képviselői szőrös-szívű bankárok, hanem mert attól tartanak, hogy az ésszerű csökkentések nélkül a magyar szociálpolitikai rendszer összeomlik.³¹ A gazdaság talpraállása, hatékonyságának növekedése nélkül nem jut több elosztanivaló. Azok a túlzó szociálpolitikai szemléletek, amelyek nem – vagy alig – vesznek tudomást a gazdaság állapotáról, teljesítőképeségéről, s főként az el- és újraosztás mechanizmusában keresik az életkörülmények javulásának feltételeit, hibás körben járnak. Persze, sok múlik az elosztó, a redistribúciós rendszeren is. A terheket hordozók – már csak igazságérzetüktől is vezérelve – könnyebben viselik el a megpróbáltatásokat, ha azt látják, hogy a terhek arányosan oszlanak meg, egy szegény ország minden téren takarékoskodik.

A nemzetközi pénzügyi intézményeknek viszont azt kellene az eddiginél nagyobb affinitással belátniok, hogy az átmenet keserves időszakában nem lehet pusztán a szokvány mércéket alkalmazni a merőben új gazdasági, társadalmi pályákra átálló, volt szocialista országoknál.

E gondok, dilemmák felől nézvést válik különösen problematikusá a gyámszék felállítására vonatkozó javaslat: lesz-e, és kell-e, hogy legyen költségvetési keret a várható több ezer, magasan kvalifikált szakembert (jogászokat) foglalkoztató új, állami hatóság felállítására?

Elsősorban ezt szükséges mérlegelni, s csak ezt követően a részleteket.

Kompromisszumok útján

A törvénytervezet(ek) gyermeki jogokra vonatkozó fejezete(i) alkalmas(ak) – nagyjából a tervezett időpontban – a parlamenti vitára. A szemléleti paradigmaváltás a gyermek jogaira vonatkozó törvényekben fejeződik ki a legmarkánsabban.

A törvényjavaslat készítői mellékelnének az előterjesztéshez egy tájékoztatót, amely tartalmazná a család- és gyermekvédelem megújításának főbb elveit, koncepcióját, az intézményhálózat átalakítására vonatkozó javaslatokat.

Mindezek alapján készüljenek tervek a próbaidőre. A törvénytervezeteknek

számos olyan eleme van, amely akár azonnal is megvalósítható, és nem jár jelentős költségvetési többletkiadással.

Ausztriában, az NSZK-ban – a jóléti társadalom viszonyai közepette – közel tíz évig tartott, amíg kiformalódtak a család- és gyermekvédelemre (gyermekjólétre) vonatkozó törvények, szabályok.³² Hogy nálunk hány évig tartana ez az elkerülhetetlen előkészítő, kipróbáló, kísérleti fázis, ezt nem lehet megjósolni.

De alighanem mi sem ússzuk meg egy évtizednél sokkal hamarabb.

Addig pedig fő gondunk a létminimum alatt vagy annak közelében élő gyermekek sorsa legyen. Valamint az, hogy ne csússzanak le közéjük a ma még az alsó-közép szinten élők. S ezzel összefüggésben ne emelkedjen – az utóbbi években aggasztóan megugrott – fiatalkorú bűnözés, amelynek egy részét a szegénység, a depriváció, a szükséglet szülte.³³

Jegyzetek

1. Törvényhozás előtt. Melléklet. *Család, gyermek, ifjúság*, 1993. 3-4. sz.
2. Hanák Katalin: Néhány reflexió a gyermekvédelem rendszerének átalakítási tervére. *Család, gyermek, ifjúság*, 1992. 3-4. 1-5. o.
3. Gönczöl K. Szalai Júlia tanulmányaira támaszkodik. (Lásd a 4. jegyzet.)
4. Gönczöl K.: A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 1993. 3. sz. 44. o.
5. Szalai J.: Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. In: *Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich G. (Szerk.): Társadalmi riport, 1990*. TÁRKI, Budapest, 1991. 217-221. o.
6. Ihász M.: A fővárosi gyermekvédelem – helyzetelemzés. *Család, gyermek, ifjúság*, 1993. 1-2. sz. 10-12. o.
7. Részletek a gyermekvédelem rendszerének átalakításáról a Népjóléti Minisztériumban készült koncepciókból. *Család, gyermek, ifjúság* 1992. 1-2. sz. 9. o.
8. Losonczy Á.: *Ártó-védő társadalom*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1989. 21-39.
9. A kőbölcső mint olyan, avagy a gyermekek érzelmi bántalmazása. Az amerikai National Committee for Prevention of Child Abuse tanulmányának fordítása. *Család, gyermek, ifjúság*, 1993. 3-4. sz. 35-40. o.
10. P. Bourdieu: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.
11. Szelényi I.: *A posztkommunista átmenet társadalmi konfliktusai*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992. 150-155. o.; P. Mateju – Rehánková: *Revolution for Whom?* Institute of Sociology Academy of Sciences at the Czech Republic, Prague 1993. 1-5. o. (Sokszorosított)
11. P. Bourdieu: The Forms of Capital. In: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. (Ed.: J. G. Richardson), Greenwood Press, New York, 1986. 241-258. o.
12. Szelényi I.: id. mű
13. Tóth Lné: A Zsámbéki Csecsemőotthonban gondozott gyermekek morbiditási adatainak elemzése. In: *Terhesség – szülés – születés*. (Szerkesztette: Hanák Katalin.) MTA Szociológiai Intézet, Budapest, 1988., 154-165. o.
14. Hanák K.: Állami gondozott csecsemők Pest megyében. *Esély*, 1991. 4. sz. 24-25. o.
15. Elio Petri emlékeztető filmjének (1971) címe.
16. Kornai J.: *A szocialista rendszer*. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Budapest, 1993. 601-602. o.
17. Az autoriter ellentétként szándékosan kerülöm a permisszivitás fogalmát, mert ez hosszadalmas magyarázatokat igényelne. Pl. teljes, részleges permisszivitás.

18. K. Lewin: *Csoportdinamika*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 159–183. o.
19. Talán önazonossága, identitása?
20. J. Henry: *Pathways to Madness*. Random House, New York 1965.
21. Hanák K.: *A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése* (Mélyinterjúk). Budapest, 1984. (Kézirat)
22. Ferge Zs.: *Szociálpolitika és társadalom*. Az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitika Tanszéke és a T-TWINS Kiadó és Tipográfiai Kft., 1991. 40–42. o.
23. Losonczy Á. id. mű. 38–39. o.
24. 1991–92-ben az MTA Szociológiai Intézete a fővárosi önkormányzattal együtt egyéves tanfolyamot szervezett a szociálpolitikában dolgozók számára. A szemináriumok során már már neuralgikus ponttá vált az érdemesség-érdemtelenység körül viharzó vita.
25. E. H. Lemert: *Human Deviance, Social Problems and Social Control*. Prentice Hall, Englewood Cliffs. N. J. 1967; J. I. Kitsuse: *Societal Reaction to Deviant Behavior: Problems of Theory and Method*. Social Problems, No. 9. (Winter) 1962. 253. o.
26. Gerevich J.: Előszó. A közösség lelki erőforrásai. In: *Közösségi mentálhigiéné*. Gondolat, Budapest, 1989. 7–17. o.
27. Losonczy Á.: Bevezetés. In: I. *Terhesség – Szülés – Születés*, id. mű. 4. o.
28. Ilyenek az egyedülálló terhes nőket vagy a csecsemőket anyjukkal együtt befogadó kismamaotthonok. Számuk erőteljesen bővítendő.
29. Bolla I. K.: A gyermekvédelem problémái és fejlesztésének mentálhigiénés szempontú lehetőségei. In: *Közösségi mentálhigiéné*. id. mű. 204. o.
30. Kornai J. id. mű. 600–601. o.
31. *A Világbank szociálpolitikai jelentése Magyarországról*. MTA Szociológiai Intézete, Budapest, 1992. 33–44. o.
32. *Részletek a gyermekvédelem rendszerének átalakításáról...* id. mű. 8. o.
33. Gönczöl K. id. mű. 41–42. o.

Fizessen elő az Esélyre!

Az Esély társadalom- és szociálpolitikai folyóirat.
Megjelenik évente hatszor.

Ára: 80 Ft.

Kapható minden nagyobb könyvesboltban
és a szerkesztőségben.

Megrendelhető:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B
Tel.: 266-9833/298

Zolnay János

A lakástörvény és a tulajdonviszonyok

Az 1993. július 2-án elfogadott lakástörvény szándéka szerint egy példátlan jogértelmezési káoszt kívánt felszámolni. Az új jogszabály, amennyiben január 1-jén valóban hatályba lép, kétségkívül korszakhatárt jelent, ám aligha tesz pontot az évek óta folyó vita végére.

A törvény a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szól. Az elnevezés első része arra utal, hogy a jogszabály a lakás- és helyiséggazdálkodás kereteit kívánja meghatározni, rögzítve a bérbeadó és a bérlő jogait. A cím, illetve a törvényszöveg második része viszont éppenséggel a gazdálkodás lehetőségétől fosztja meg az ingatlanok jelenlegi tulajdonosait, az önkormányzatokat, illetve a lakásbérlet tárgyának, a bérlakásszektornak a felszámolását segíti elő.

A törvény egyrészt jelentősen szűkíti a bérlők eddigi kvázi-tulajdonosi jogait, tehát megfosztja őket bérlakásuk korábbi tényleges vagyoni értékétől. Másrészt véget vet a többéves lakásprivatizációs háborúnak, vételi jogot biztosítva a bérlőtársadalom majd' egészének. A vételi jog azonban vételkényszernek is felfogható, hiszen a bérlők vagy megveszik lakásukat, vagy rákényszerülnek a tényleges bérlői létre. Mindez az önkormányzatok számára jogszabályban rögzített eladási kényszert jelent, tehát az ingatlanok tulajdonosai – vitathatóan alkotmányos módon – kötelesek eladni tulajdonukat, még-hozzá mélyen a forgalmi érték alatti áron. A bérlők számára nyitva áll a tulajdonossá válás lehetősége – már amennyiben képesek a jelenlegihez képest megnövelt, a forgalmi érték 50%-ában maximált vételárat kifizetni. Az önkormányzatok számára a „lakásgazdálkodás” a jogszabályban biztosított vételáremelés kihasználására szűkül – már amennyiben meg merik kockáztatni az áremelést.

A jogszabály címében rejlő ellentmondás a jogalkotói szándék bizonytalanságára utal: a bérlakások eladását lehetővé tévő 32/1969 (IX. 30.) Korm. rendelet, illetve a lakásszféra áttekinthetetlen tulajdonviszonyai által előidézett problémahalmaznak egyszerűen nincs jó megoldása.

Bár a lakások eladását a hivatkozott jogszabály már 1969-től lehetővé tette, a privatizáció csak a kormányrendelet 1988-as – nyolcadik – módosítása nyomán gyorsult fel. A folyamat résztvevői általában tulajdonrendezésként értékelték a bérlakások eladását, noha 1988-1989-től egyre világosabbá vált,